

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАЛЬНИХ ТА ЗМІСТОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЕПІТЕТІВ У ПОРТРЕТНОМУ ОПИСІ

О. В. Омецинська (Житомир)

У статті розглянуто епітет як головний стилістичний засіб, використаний у портретному описі англомовними письменниками-реалістами першої половини XX ст. Систематизовані формальні моделі епітета й означувального ним слова, з'ясовано морфологічні характеристики епітетів, виявлені семантичні та стилістичні типи епітетів.

Ключові слова: портретний опис, епітет, формальна модель, морфологічні характеристики, семантико-стилістичні типи.

О. В. Омецинская. Особенности формальных и содержательных характеристик эпитетов в портретном описании. В статье рассмотрен эпитет как главное стилистическое средство, использованное в портретном описании англоязычными писателями-реалистами первой половины XX в. Систематизированы формальные модели эпитета и его означаемого, выяснены морфологические характеристики эпитетов, выявлены семантические и стилистические типы эпитетов.

Ключевые слова: портретное описание, эпитет, формальная модель, морфологические характеристики, семантико-стилистические типы.

O. V. Ometsynska. Specific formal and content features of epithets in portrait description. The article deals with epithet as the main stylistic device used in portrait description by English speaking authors-realists of the first half of the XX c. The research results in systematization of epithet and the word it refers to formal models, establishing epithets morphological features, revealing semantic and stylistic types of epithets.

Key words: portrait description, epithet, formal model, morphological features, semantico-stylistic types.

Проблема лінгвостилістики сьогодні не втрачають актуальності через інтегративний розгляд стилю, тексту та дискурсу [16].

Об'єктом нашого дослідження є портретний опис (ПО) у художньому дискурсі, зокрема у творах англомовних авторів реалістів першої половини XX ст. Предметом аналізу на цьому етапі виступають стилістичні засоби, використані авторами для характеристики зовнішності персонажів, з метою регуляції свідомості читача: відтворення в його свідомості образу, створеного в уяві автора.

Практично всі дослідники художнього тексту, художнього дискурсу і ПО вказують на те, що головним серед стилістичних засобів є епітет [2, 4, 7, 9, 11, 18]. Наші данні підтверджують цю тезу: епітет складає 56,2 % від усіх стилістичних засобів, зареєстрованих у корпусі нашої вибірки.

У визначеннях епітета, наявних у довідкових та теоретичних джерелах [1, 3, 5, 6, 8, 10, 12-17, 19, 20], підкреслюється його виразність, емоційність, експресивність, суб'єктивність та контекстна залежність (синсемантичність). Однак, незважаючи на те, що епітет має давню традицію вивчення [3, 5, 6, 8, 14, 15 та ін.] та вважається ключовим тропом у лінгвопоетиці й

лінгвостилістиці (“історія епітета є історією поетичного стилю” [5, с. 49], “сучасна практична стилістика повинна передусім бути технікою епітета” [20, с. 76], до цієї пори немає єдності в поглядах на його сутнісні характеристики.

Застосування інтегративного, синергетичного підходу, втім дозволяє уникнути суперечностей щодо природи та типології епітета: за такого підходу його мовні та мовленнєві властивості розглядаються разом з ментальними основами та комунікативною функцією.

Ментальною основою епітета та означувального ним слова виступають пропозиційні схеми предметного фрейма, використання епітету здійснюється з метою оптимізації лінгвальної регуляції, шляхом впливу на емоційну сферу адресата-читача.

М е т о ю цієї статті є систематизація мовних (морфолого-синтаксичних) та мовленнєвих (семантико-стилістичних) характеристик епітетів у ПО.

Структурно-морфологічні характеристики епітетів у ПО надали змоги виокремити такі моделі:

1) Найуживанішою (61% від загальної кількості) є модель, у якій епітет виражений прикметником у препозиції: **Adj+N**. Прикметник може бути простим, наприклад, *mysterious beauty*, або складним, наприклад, *owl-eyed face* (епітети, виражені складними прикметниками, називають складними епітетами). Простий прикметник у цій моделі може бути вжитий у одному із ступенів порівняння, частіше у найвищому, наприклад:

*His voice was slow and shy; he had one of **the saddest** faces Rosemary had ever seen* (Fitzgerald, 1983, p. 39);

*Miles Calman, tall, nervous, with a desperate humour and **the unhappiest** eye Joel ever saw* (Fitzgerald, 1963, p. 190).

Типовим для ПО є також наявність декількох (простих та/або складних) епітетів, побудованих за вказаною моделлю, наприклад:

*A pause followed, then Maitland spoke again, pulling thoughtfully at his lower lip, **his flat, brick-red, porous** face sunk down on his chest* (Cronin, 1975, p. 60);

*The senior, Smith, who acted as spokesman, **a heavy, clumsy, ready-made** figure, with a **full-moon, serious** face, struck him as a reasonable man...* (Cronin, 1975, p. 56).

2) Другою за розповсюдженістю моделлю (11%) у ПО є така, у якій епітет виражений дієприкметником чи дієприслівником: **Participle+N**:

*He was a tall, lean man of fifty, with a **drooping** moustache and grey hair* (Maugham, 2003, p. 41);

***Puzzled** wrinkles appeared on Mr Barbecue-Smith's forehead* (Huxley, 1976, p. 71).

3) Характерною для ПО (9%) моделлю є така, де епітет, виражений прислівником при прикметнику: **Adv+A+N**, наприклад:

... upon her **softly shining** porcelain cheeks... (Fitzgerald, 1983, p. 184);

... Paul answered in a **complainingly angry** voice (Huxley, 1977, p. 111);

4) Також у ПО зустрічаються епітети (9%), виражені словосполученням, як правило це **Adj+N**, за використання якого утворюється модель (Adj+N) + N, наприклад:

He was smiling to himself in the darkness; naively, **an ingenious prostitute's** smile [...] Tonino smiled **an amorous sportsman's** smile (Huxley, 1977, p. 61, 63);

5) У ролі епітета в ПО може також виступати іменник, вжитий у функції означення: модель **N+N** (8%), при чому це означення може бути виражене:

- іменником – загальною назвою у загальному відмінку:

His **hatchet** face was ageless (Steinbeck, 2002, p. 31);

He had a healthy-looking face and a little **toothbrush** mustache (Hemingway, 1976, p. 242).

- іменником-загальною назвою у присвійному відмінку:

... said Anne, smiling the tight **cat's** smile (Huxley, 1976, p. 76);

He had **fine surgeon's** hands (Hemingway, 1976, p. 156).

- іменником-власною назвою у загальному чи присвійному відмінках:

The judge was a short fat neatly-dressed man with a bald head, a white **Vandyke** beard, cold blue eyes, soft round white cheeks and extraordinary hands and feet (Anderson, 1989, p. 159).

- іменником у складі of-phrase («зворотній епітет» [19, с. 238]):

Her face, the face **of a saint, a viking Madonna**, shone through the faint notes that snowed across the candlelight (Fitzgerald, 1983, p. 63);

He was **a man of handsome** body, and his face showed no traces of drink (Lawrence, 1989, p. 103);

Як свідчать наведені приклади, у ПО модель **N+N** може містити один чи декілька (однакових чи різних за вказаними характеристиками) іменників або ж сполучатися з іншими моделями (як правило, з моделлю **Adj+N**).

6) Найменш поширеним у складі ПО виявився епітет, виражений словосполученням і цілим реченням, стягнутими у одне слово за допомогою дефісів (2%), так називаний «фразовий епітет» (phrase epithet [19, с. 239]), наприклад:

A governess, not the modern breezy, athletic sort of governess – the genteel, Jane Eyre, **daughter-of-clergyman** kind (Huxley, 1977, p. 23);

John's face, when he saw her standing there at the station, lit up instantaneously with **all its hundred-candle-power tenderness and charm** (Huxley, 1977, p. 67).

Аналіз **змісту** епітетів у ПО дозволяє розділити їх на дві великих групи – **образні**, тобто такі, у основі яких лежить який-небудь зоровий, звуковий, тактильний і т.п. образ, і **безобразні**.

Образні епітети своєю чергою поділяються на такі групи:

- 1) метафоричні епітети;
- 2) порівняльні епітети;
- 3) син естетичні епітети;
- 4) звукообразні епітети.

Метафоричний епітет, як і будь-яка метафора, оснований на взаємодії предметно-логічного і контекстуального значень слова. Так, метафоричним є епітет, оснований на приписуванні неживим предметам чи їх частинам властивостей і ознак живих істот (і навпаки):

*For a moment at the beginning of the meal her **electric** eyes paused at my place and she began to murmur ominously...* (Wilder, 1988, p. 40).

*She was confronted by two **identically competent** smiles which met her and returned her **shrinking** gaze with a dazzling exhibition of gold and ivory* (Cronin, 1963, p. 320).

Ще одним різновидом метафоричного епітета є зоосемічний епітет, оснований на приписуванні людині ознак і якостей тварин (зазвичай такий епітет виражений іменником – назвою тварини – і визначає схожість зовнішності людини із цією твариною, яку вбачає автор):

*... with his short grey hair, snub nose and the bright colour on his high cheek-bones, he reminded you of an elderly chimpanzee, and his little bright eyes had the **monkey's scintillating sharpness*** (Maugham, 2006, p. 154);

*Mr. Southwick had a **great unhappy sheep's** head rendered ridiculous by a constant fluttering adjustment of various spectacles and pince-nez and black satin ribbons* (Wilder, 1988, p. 146).

Епітети, основані на порівнянні, так звані *порівняльні* (компаративні) епітети, відрізняються від метафоричних не тільки за формальною ознакою – вираженістю/невираженістю ідеї подібності – але й важливої змістовою характеристикою; «вираженість ідеї подібності постулює схожість теми і образу (а подібне до b), а невираженість ідеї подібності – їх тотожність (a є b)» [19, с. 274]. У порівняльному епітеті виражається лише схожість понять, при чому ступінь образності порівняльного епітету залежить від дистанції між означенням і означуваним, від «кута» порівняння. Що далі одна від одної сфери, до яких відносяться означення і означуване, то більш несподіване їх поєднання, більш образний порівняльний епітет.

Порівняльні епітети в ПО створюють слухові, зорові, тактильні та інші образи і виражають суб'єктивне авторське сприйняття тієї чи іншої риси предмета чи явища і його відношення до цього:

*...a lady who was like an egg... <...> The first day's impression of an egg was confirmed – an egg with a **cracked veiny** voice and such an ungracious dumpiness of carriage that Sally Carrol felt that if she once fell she would surely scramble* (Fitzgerald, 1979, p. 81, 87);

*...a faintly familiar **icy-cold** face kissed her* (Fitzgerald, 1979, p. 80).

Порівняльні епітети у ПО часто основані на зоосемії, але, на відміну від власне зоосемічних епітетів вони не ототожнюють людину із твариною чи її рисою, а лише вказують на схожість між ними, яка існує у сприйнятті автора:

*She was small and unaffected, and iridescent blonde, with a fresh skin doubly intoxicating in contrast with the tanned and desiccated tropical complexions around her; with rubbery, **puppyish** limbs...* (Waugh, 1998, p. 90);

*Brodie stared at him with a stupid, **mulish** obstinacy* (Cronin, 1963, p. 464).

Особливу групу епітетів складають ті, образність яких базується на явищі, відомому у психології під назвою синестезії, суть якого полягає у тому, що «якийсь подразнювач, впливаючи на відповідний орган відчуттів, викликає не лише відчуття, специфічне для даного органу відчуттів, а й водночас ще й додаткове відчуття, характерне для іншого органу відчуттів» [19, с. 288], наприклад:

*The Mother Superior gave a **little, silvery** laugh* (Maugham, 2006, p. 137);

*He was a dark, slender young man with enormous **hungry** eyes and a melancholy look* (Maugham, 2003, p. 22);

*He had **thin, calligraphic** moustaches, a hint of side-whisker, sparse but well-ordered hair, a gold-rimmed monocle, three gold teeth, and neat, dark clothes* (Waugh, 1998, p. 363).

Серед звукоутворюючих епітетів найпоширенішими є звуконаслідувальні (ономатопейчні) епітети. Такі епітети виражені звуконаслідувальними словами, тобто словами, звукова форма яких імітує реальні звуки оточуючої дійсності: голоси птахів, тварин, звуки людського сміху, кашлю, чхання, дзвону, скреготу, стуку металу, дерева та інших природних матеріалів, звуки грому, дощу та інших природних явищ.

*... she announced in a rather **religious** voice that seemed appropriate* (Huxley, 1977, p. 166);

*He had horn-rimmed spectacles and a **B.B.C.** voice* (Waugh, 1998, p. 166);

Безобразні епітети у ПО також охоплюють декілька груп у залежності від взаємодії значень означення означуваного, а саме:

- перенесені епітети;
- оксюморонні епітети;
- гіперболічні епітети;
- антономасійні епітети.

Сутність лінгвістичної природи *перенесеного* епітета полягає у тому, що прикметник, який логічно визначає якесь слово, займає синтаксичну позицію означення поряд з іншим словом, пов'язаним із першим відносинами метонімічного типу. У ПО, як правило, трапляються означення, які переносять ознаку людини (частіше за все його почуття) на частини його тіла:

*His brown eyes, deep in their sockets, were hard and **supercilious**, and on his lips was a **mocking** smile* (Maugham, 2007, p. 99);

*His **voice** was sweet, ingratiating, **apologetic*** (Huxley, 1977, p. 81);

*Brodie read her mood distinctly, with a **derisive, penetrating** eye* (Cronin, 1963, p. 97, 141).

Стилістичний ефект *оксюморонного* епітета визначається порушенням типової сполучуваності: у атрибутивну групу поєднуються слова, неспроможні у нормі сполучуватися між собою через наявність у їх смисловій структурі сем протилежного значення. Компонентний аналіз слів, що входять у оксюморонне сполучення, методом порівняння словарних дефініцій виявляє зіткнення сем, що взаємно виключають одна одну, наприклад:

*His wife was shrill, languid, **handsome and terrible*** (Fitzgerald, 1978, p. 33);

*Nicole's **snow-warm** face lighted up further...* (Fitzgerald, 1983, p. 199);

Третій різновид безобразних епітетів характеризується наявністю у смисловій структурі означення семи інтенсифікуючого значення. У основі таких епітетів лежить той самий процес, що й у основі стилістичного прийому гіперболи: перебільшення ступеню якоїсь ознаки, властивій предмету, що визначається, пов'язаного із авторською суб'єктивною оцінкою.

Цікаве спостереження про природу гіперболи зробив А.А. Потебня: «Гіпербола є результат ніби певного сп'яніння почуттям, яке заважає бачити речі у їх справжніх розмірах. Якщо це почуття не може захопити читача, то гіпербола стає звичайною брехнею» [15, с. 355]. Гіперболічний епітет у ПО навмисне перебільшує якусь ознаку предмета – рису персонажа, доводячи її до гротескних розмірів, з метою викликати емоційну реакцію, наприклад:

*She was **too beautiful to be real*** (Maugham, 2007, p. 286);

У ПО зареєстровані також *антономасійні* епітети. З точки зору морфологічного вираження такі епітети являють собою або іменник (власне ім'я, яке називає якусь широко відому історичну особу, міфологічний чи літературний персонаж і т.п.), або прикметник, утворений від нього.

*He was a large-scale, **Napoleonic crook**. And, by God, he looked it!* (Huxley, 1977, p. 8);

*In old age – though it was difficult to imagine Ivor old – he might grow to have an **Iron Ducal grimness**. [...] Indeed, with more hair and less collar, Gombauld would have been completely **Byronic** – **more than Byronic** ...* (Huxley, 1976, p. 130, 476);

Отже, проведене дослідження дає змоги дійти в и с н о в к у , що формальні та змістові характеристики епітета в ПО мають досить сталий характер: вони представлені наборами моделей, різними за частотністю вжитку. Разом із тим, виявлені тенденції є загальними і можуть мати різні прояви в творах різних авторів реалістів ХХ ст. Виявлення індивідуально-авторських особливостей використання епітетів у ПО становить п е р с п е к т и в у роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / Арнольд И. В. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с. 2. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: Лінгвокогнітивний аспект / Белехова Л. І. – Херсон : Атлант, 2002. – 368 с. 3. Беркнер С. С. Эпитеты в Мартине Идене / С. С. Беркнер // Вопросы общего и романо-германского языкознания. –Уфа. – 1965. – Вып. 2. 4. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури 9-18 ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / В. Б. Бурбело. – К., 1999. – 36 с. 5. Веселовский А. В. Из истории эпитета / Веселовский А. В. – СПб.; М.; Л., 1908—1938. – Т. 1. 6. Жирмунский В. М. К вопросу об эпитете / В. М. Жирмунский // Теория литературы. Поэтика. Стилистика : избр. труды. – Л., 1977. 7. Колегаева И. М. Текст в системе научной и художественной коммуникации: автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / И. М. Колегаева. – К., 1992. – 25 с. 8. Кузнец М. Д. Стилистика английского языка / М. Д. Кузнец, Ю. М. Скребнев. – Л. : Просвещение, 1960. – 215 с. 9. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : [Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови] / Кухаренко В. А. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с. 10. Литературная энциклопедия терминов / [под ред. Николукина А. Н.]. – М., 2003. – 762 с. 11. Мурзин Л. Н. Текст и его восприятие / Л. Н. Мурзин, А. С. Штерн. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 171 с. 12. Оноприенко Т. Н. Эпитет. Семантика и структура. (на материале английской тропики) / Оноприенко Т. Н. – Житомир : Полиграфика, 1997. – 38 с. 13. Пospelов Г. Н. Теория литературы / Пospelов Г. Н. – М. : Учпедгиз, 1940. – 264 с. 14. Пospelов Г. Н. Эстетическое и художественное / Пospelов Г. Н. – М.: МГУ, 1965. – 360 с. 15. Потебня А. А. Из записок по теории словесности / Потебня А. А. – Харьков, 1905. – 652 с. 16. Самохина В. А. Современная английская шутка : [монографія] / Самохина В. А. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – 356 с. 17. Томашевский Б. В. Стилистика и стихосложение : [курс лекций] / Томашевский Б. В. – Л., 1959. – С. 31-52. 18. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В. Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб. : Изд-во С-Петерб. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11-22. 19. Galperin I. R. Stylistics / Galperin I. R. – М. : Higher School, 1977. – 532 p. 20. Meyer R. M. Deutsche Stilistik / Meyer R. M. – 2. Aufl. München 1913 (§§54—58).